

4. ЕКОНОМІКА, ПЛАНУВАННЯ І УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗІ

*УДК 330.342:167.1 Проф. Г.І. Башнянин, д-р екон. наук – Львівська КА;
доц. Г.С. Третьак, канд. екон. наук – Львівський регіональний інститут
державного управління НАДУ при Президентіві України;
доц. Н.Б. Буряк, канд. екон. наук – Львівська ДФА*

РЕГУЛЯЦІЙНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Проаналізовано поняття регуляційної ефективності та фактори, що впливають на її формування та зміну. Для оцінювання ефективності регуляційних процесів використано інтегральну регуляційну ефективність, що дало змогу виявити вплив регуляції на економічну, соціальну і соціально-духовну сфери господарських систем.

Ключові слова: регуляційна ефективність, інтегральна регуляційна ефективність, фактори впливу, економічні системи.

Вступ. Сучасна економічна наука вважає регуляцію необхідним фактором нормального функціонування будь-якої економіки чи її окремих сегментів. Економіка, яка не регулюється тими чи іншими методами, не тільки не функціонує в нормальному режимі, а й взагалі починає "розвалюватися", або "занепадає". З таким феноменом деградації усієї національної економічної системи, а не лише її підсистем чи сегментів, головно через тотальний демонтаж системи державної регуляції, зіткнулась Україна в так званий постсоціалістичний період її розвитку (1991-2000 рр.).

І хоча цілком очевидно, що регуляція абсолютно необхідна для забезпечення нормального розвитку будь-якої економіки, в сучасній економічній літературі вона здебільшого оцінюється лише негативно. Така негативна оцінка базується на обмеженому уявленні про суть цього процесу. У вузькій інтерпретації, регуляція – це процес державного втручання тими чи іншими методами в економічну діяльність. У широкому значенні, регуляція – це процес узгодження тими чи іншими методами структури суспільних потреб і структури суспільного виробництва [1-14]. Як і будь-який економічний процес, вона супроводжується формуванням як економічних ефектів, так і економічних дефектів, тобто, позитивних і негативних економічних наслідків.

Мета роботи полягає у дослідженні регуляційної ефективності економічних систем і виявленні тієї межі, за якою державна регуляція економічних процесів є неефективною і дерегуляційні процеси стають необхідними. Для її досягнення потрібно з'ясувати зміст поняття "регуляційна ефективність", розглянути основні фактори формування та зміни регуляційної ефективності, визначити інтегральну регуляційну ефективність.

Виклад основного матеріалу. Метрологічний аналіз впливу регуляційних процесів на економічну ефективність функціонування економічних систем передбачає попереднє загальнотеоретичне формування функції регуляційної ефективності і з'ясування змісту поняття "регуляційна ефективність". На нашу думку, під ним потрібно розуміти такий підсумковий пара-

метр функціонування економічних систем, який відображає залежність між зміною рівня ефективності їхнього функціонування і зміною інтенсивності розвитку регуляційних процесів. Іншими словами, регуляційна ефективність – це співвідношення між приростами ефективності та приростами інтенсивності регуляції. Загальна формула регуляційної ефективності має такий вигляд:

$$E^r = \frac{dE}{dIP}. \quad (1)$$

З поміж факторів впливу на формування і зміну параметра "регуляційна ефективність" ми виділимо чотири основні, і найістотніші.

Фактор 1 – інтенсивність попередньої регуляції. Дуже часто регуляція економічних систем розпочинається не з нульового рівня, а за певного початкового значення, яке залежить від інтенсивності попередньої регуляції і регуляційного типу систем. Як ми вже зазначали, економічні системи залежно від інтенсивності регуляції поділяють на гіпорегульовані, квазірегульовані, помірно регульовані, гіперрегульовані (і як крайній випадок – тотально регульовані) системи.

Фактор 2 – формаційний тип систем. Суспільні, квазісуспільні, квазіприватні і власне приватні системи по-різному реагують на подальше посилення регуляційних процесів. Суспільні і квазісуспільні системи переважно позитивно реагують на посилення їхньої державної регуляції, оскільки ці системи не можуть існувати без державного регулювання. Дещо по-іншому реагує на регуляційні процеси державного типу квазіприватний сектор економіки. Регуляція на підприємства цього сектору впливає двояко: з одного боку, позитивно, бо тією мірою, якою квазіприватний сектор економіки є ще частково суспільним (квазісуспільним), він позитивно сприймає регуляційні процеси; з іншого – як певною мірою вже приватний, він негативно реагує на регуляційні процеси. Чисто приватні системи відверто негативно реагують на розвиток чи поглиблення розвитку регуляційних процесів.

Фактор 3 – тривалість ринкового періоду функціонування тієї чи іншої економічної системи. Державна регуляція будь-яких економічних систем має властивість на перших етапах (як кажуть економісти, в короткотривалому ринковому періоді) переважно негативно впливати на економічну ефективність їхнього функціонування. Це призводить до того, що створюється ілюзія, що будь-яка регуляція є неефективною. Розглядаючи негативний вплив регуляції на функціонування економічних систем, ми маємо на увазі ту обставину, що негативні ефекти регуляції в короткотривалому ринковому періоді є більшими за її позитивні ефекти на будь-якому рівні функціонування національної економіки.

У довготривалому ринковому періоді, який триває досить довго, але не настільки, щоб нарешті почався процес зрівноваження позитивного і негативного регуляційних ефектів, економічна система нібито уже не реагує на подальше посилення системи державної регуляції. Таку її реакцію ми позначаємо як нейтральну, чи нульову. Зрівноваження позитивного і негативного ефектів регуляції може бути досить тривалим, і визначатиме продовженість довготривалого ринкового періоду (в окресленому контексті).

Фактор 4 – функціонально-формаційний тип сфер певних господарських систем. Різні сфери господарських систем (економічна, соціальна, духовна) по-різному реагують на регуляційні процеси. Тобто, в теоретичному економічному аналізі потрібно вирізняти три типи регуляційних ефектів: економічний, соціальний, і соціально-духовний (чи власне духовний, або духовно-інтелектуальний).

На нашу думку, дуже важливо з'ясувати, як регуляційні процеси впливають на ефективність функціонування всіх трьох сфер господарства – економічної, соціальної і духовної. Для цього скористаємося терміном "інтегральна регуляційна ефективність", який відображає вплив регуляції на функціонування не тільки економічної, а й соціальної і духовної сфер певних господарських систем (рис. 1).

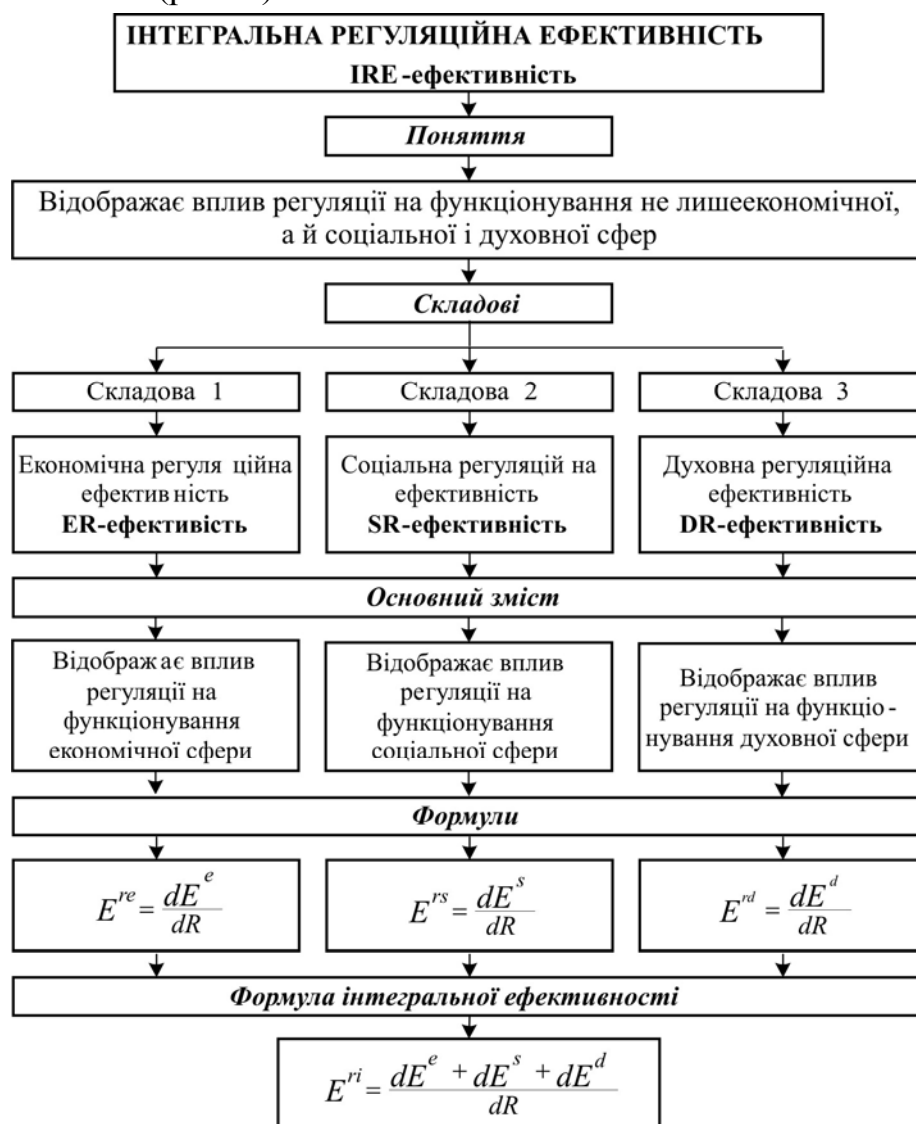

Рис. 1. Поняття, складові і загальна формула інтегральної регуляційної ефективності: E^e , E^s , E^d – ефекти регуляції, відповідно, економічного, соціального і духовного порядку

Інтегральна регуляційна ефективність має три складові. Перша – економічна регуляційна ефективність відображає вплив регуляції на функціонування економічної сфери. Її можна визначити за формулою:

$$E^{re} = dE^e / dR, \quad (2)$$

де: E^{re} – економічна регуляційна ефективність, dE^e – диференційне значення економічного регуляційного ефекту; dR – диференційне значення (приріст) регуляції певних господарських систем.

Друга – соціальна регуляційна ефективність, яка відображає вплив регуляції на функціонування соціальної сфери господарських систем, з погляду суто метрологічного, її можна визначити за загальною формулою

$$E^{rs} = dE^s / dR, \quad (3)$$

де: E^{rs} – соціальна регуляційна ефективність, dE^s – диференційне значення (приріст) соціального регуляційного ефекту.

Третя – духовна регуляційна ефективність – відображає вплив регуляції на ефективність функціонування духовної сфери певних систем, її також з суто метрологічної позиції, можна визначити за такою загальною формулою:

$$E^{rd} = dE^d / dR, \quad (4)$$

де: E^{rd} – духовна регуляційна ефективність, dE^d – диференційне значення (приріст) духовного регуляційного ефекту.

Загальна формула інтегральної регуляційної ефективності матиме вигляд

$$E^{ri} = (dE^e + dE^s + dE^d) / dR. \quad (5)$$

Одні і ті ж регуляційні процеси по-різному можуть впливати на економічну, соціальну і духовну сфери господарських систем, тобто вони можуть супроводжуватися різними економічними, соціальними і духовними регуляційними ефектами. Досить часто регуляція, яка з погляду суто економічного є неефективною, призводить до формування негативного економічного регуляційного ефекту, в соціальному і духовному плані, тобто з позицій формування соціального і духовного регуляційного ефекту, є ефективною або, навіть, дуже ефективною (рис. 2).

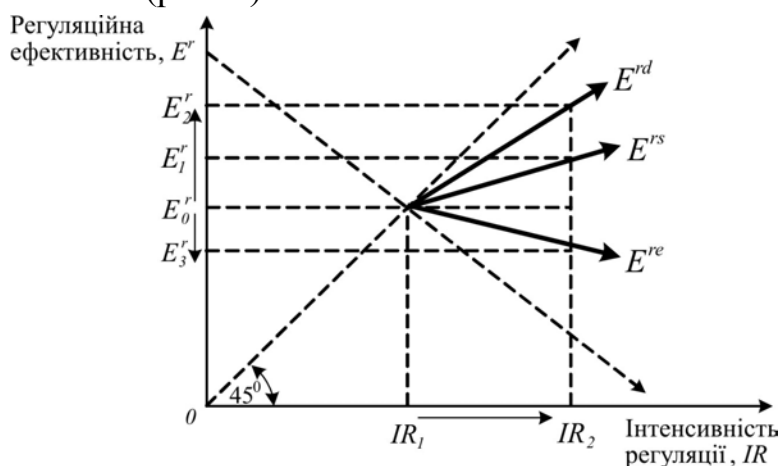

Рис. 2. Криві а) економічної (E^{re}); б) соціальної (E^{rs}), в) духовної (E^{rd}) регуляційної ефективності приватних систем (умовний і концептуальний варіант)

Сучасні дослідники найчастіше звертають увагу на економічний регуляційний ефект і залишають поза увагою регуляційні ефекти соціального і духовного порядку, вони, так би мовити, бачать лише "економічний колір" результатів регуляції і не помічають "соціального і духовного кольорів". Найчастіше на такий "науковий дальтонізм" страждають представники кла-

сичної і неокласичної (ліберально-консервативної) систем політичної економії (економічної теорії). Тому вони тільки негативно (або переважно негативно) оцінюють ефективність будь-яких регуляційних процесів. Однак негативний вплив регуляції на економічну сферу господарських систем може супроводжуватися формуванням позитивних соціальних і духовних регуляційних ефектів, що в підсумку спричинить загалом позитивний вплив регуляції на господарську систему. А це означає, що якщо економічні наслідки регуляції є негативними, то не обов'язково відмовлятися від регуляції, обмежувати її чи повністю "згортати". У багатьох випадках регуляцію варто продовжувати, навіть якщо її вплив на господарську систему є негативним в суто економічному відношенні. При цьому важливо знати, як регуляція впливає на інтегральну ефективність функціонування економічних систем – позитивно чи негативно. Тобто в цій конкретній економічній ситуації потрібно зіставляти негативний економічний ефект і позитивний соціально-духовний ефект. Якщо другий є більшим за перший, то регуляція економічних систем потрібна. Тут також можна умовно виокремити три ситуації:

1) якщо негативний економічний ефект регуляції за абсолютним значенням перевищує позитивний соціально-духовний ефект, регуляційна політика держави повинна бути спрямована на "згорання" регуляції;

2) якщо негативний економічний регуляційний ефект і соціально-духовний ефект за абсолютними значеннями врівноважуються, то регуляцію можна або продовжувати, або "згортати";

3) якщо абсолютне значення позитивного соціально-духовного ефекту регуляції явно перевищує значення негативного економічного ефекту, від регуляції не слід відмовлятися, її необхідно продовжувати і навіть поглиблювати. Для визначення характеру регуляційної політики держави важливо визначити точку соціально-економічної регуляційної рівноваги економічної системи, в якій

$$E^{sd} - E^e = 0, \quad (6)$$

або

$$E^{sd} = |-E^e|, \quad (7)$$

де: E^{sd} – соціально-духовний регуляційний ефект; E^e – економічний регуляційний ефект.

До точки рівноваги соціально-економічного порядку, в межах якої різниця між соціально-економічним регуляційним ефектом і власне економічним є від'ємною, регуляцію не потрібно проводити, бо інтегральний регуляційний ефект в цьому випадку матиме від'ємне значення:

$$E^{sd} - E^e < 0, \quad (8)$$

або

$$E^{sd} < |-E^e|. \quad (9)$$

І тільки поза точкою соціально-економічної регуляційної рівноваги, в якій вже соціально-духовний ефект перевищує абсолютне значення економічного регуляційного ефекту, або різниця між ними є позитивною (більшою

нуля), регуляційна політика держави повинна бути спрямована на поглиблення регуляційних процесів (рис. 3):

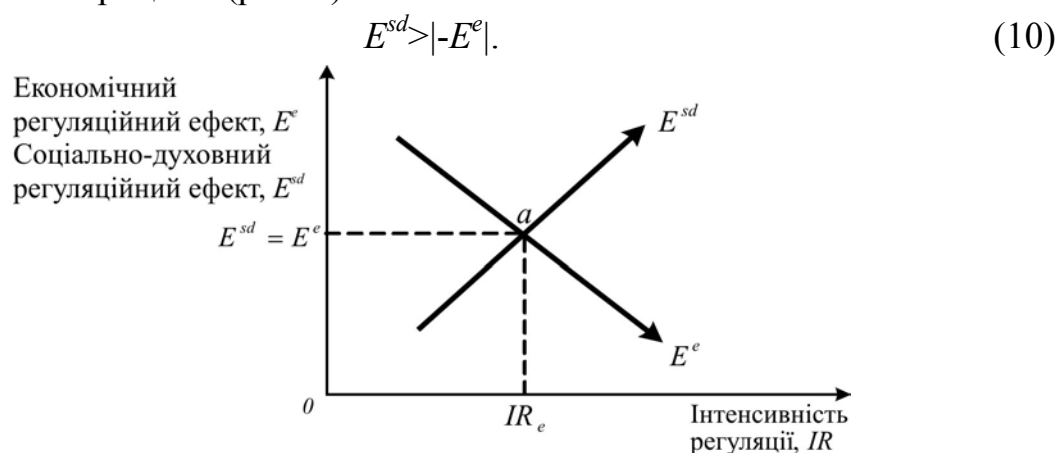

Рис. 3. Формування соціально-економічної регуляційної рівноваги економічної системи: а – точка соціально-економічної регуляційної рівноваги економічної системи, в якій $E^{sd} = |-E^e|$

Для наукового економічного аналізу регуляційних процесів найнебезпечнішим є так званий економічний дальтонізм, який уражає не лише мало-досвідчених дослідників (саме вони найчастіше обмежуються економічним матеріалом, забуваючи про те, що економічна матерія не є самодостатньою, що дуже багато економічних процесів спричиняються факторами позаекономічного, зокрема соціального і духовного порядку), а й дуже часто досить досвідчених економістів, які потрапляють "у полон" економічного детермінізму [15; 16]. Варто зауважити, що так званий економічний детермінізм був характерний для марксистської політичної економії, яка всі суспільно-політичні процеси пояснювала суто економічними факторами (економіка визначає "все", а все інше в суспільстві похідне від економіки). Насправді економічний детермінізм – це лише один бік реального взаємозв'язку сфер суспільства. Другим є соціально-духовний детермінізм, коли економічні процеси намагаються обґрунтувати явищами і причинами соціально-духовного чи іншого позаекономічного порядку. Економічне тією мірою породжується позаекономічним, якою позаекономічне (соціально-духовне, наприклад) економічним. Це означає, що загальновідома модель суспільно-економічної формації, в якій основною є економічна сфера, може бути доповнена оберненою моделлю, в якій первинним виступає соціально-духовне.

Висновки. Отже, у теоретичному аналізі регуляційних процесів важливу роль відіграє дослідження факторів формування та зміни регуляційної ефективності, яка відображає залежність між зміною рівня ефективності економічних систем та інтенсивністю розвитку регуляційних процесів. На формування та зміну регуляційної ефективності впливає багато факторів. Серед них найважливіші: інтенсивність попередньої регуляції; тип регульованих систем за функціонально-системною (рівневою) і функціонально-формаційною ознакою; тривалість ринкового періоду. Дослідження впливу зазначених вище факторів на формування та зміну рівня регуляційної ефективності дає підстави зробити певні висновки. По-перше, чутливість економічних сис-

тем до посилення регуляційних процесів залежить від типу регульованих систем і вона є тим більшою, чим менш регульованими є певні системи (гіпо-регульовані системи реагують позитивно на зміну інтенсивності регуляції, а гіперрегульовані – негативно). По-друге, регуляційна ефективність також детермінується формаційно-функціональним типом систем (суспільні – квазі-суспільні – квазіприватні – приватні). Суспільні і квазісуспільні системи реагують позитивно на регуляційні процеси, квазіприватні – більш-менш нейтрально, а власне приватні – негативно. Цей факт свідчить, що регуляційна політика держави повинна бути диференційованою, тобто вона повинна виходити із конкретного функціонально-формаційного типу економічних систем. По-третє, регуляційна ефективність залежить інколи і від тривалості ринкового періоду функціонування економічних систем. У короткотривалому, довготривалому і гіпердовготривалому ринкових періодах реакція економічних систем на посилення регуляційних процесів буде негативною, нейтральною і позитивною відповідно.

Міра ефективності регуляційних процесів залежить також і від функціонально-формаційного типу систем (економічні – соціальні – соціально-духовні системи). Часто регуляція негативно (або майже негативно) впливає на функціонування економічної сфери господарських систем, зате нейтрально чи позитивно може впливати на ефективність функціонування соціальної і духовної сфер певних систем. Для оцінки ефективності регуляційних процесів можна використати параметром інтегральної регуляційної ефективності, який відображає вплив регуляції не тільки на економічну, але й на соціальну і соціально-духовну сфери певних господарських систем. Регуляцію доцільно проводити і тоді, коли вона супроводжується формуванням негативного економічного регуляційного ефекту, але коли інтегральний ефект є позитивним.

Література

1. **Долан Э. Дж.** Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Дж. Э. Долан, К.Д. Кэмпбелл, Дж. Р. Кэмпбелл. – М.-Л., 1991. – 448 с.
2. **Фишер С.** Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. – М. : Изд-во "Дело" ЛТД, 1995. – 864 с.
3. **Федоренко Н.П.** Вопросы оптимального функционирования экономики / Н.П. Федоренко. – М. : Изд-во "Наука", 1990. – 304 с.
4. **Валовой Д.В.** Экономика в человеческом измерении. Очерки-размышления / Д.В. Валовой. – М. : Изд-во "Политиздат", 1988. – 384 с.
5. **Самуельсон П.** Экономика / П. Самуельсон. – Львів : Вид-во "Світ", 1993. – 494 с.
6. **Михасюк І.Р.** Основи та важелі державного регулювання економіки / І.Р. Михасюк, З.М. Залога, С.Й. Сажинець. – Львів : Вид-во ЛДУ, 1998. – 78 с.
7. **Основи економічної теорії** / за ред. С.В. Мочерного. – Тернопіль : АТ "Тарнекс", 1993. – 688 с.
8. **Макконнелл К.Р.** Макроекономіка. Аналітична економія / К.Р. Макконнелл, С.Р. Брю. – Львів : Вид-во "Просвіта", 1997. – 671 с.
9. **Башнянин Г.І.** Система методів регулювання національної економіки в квазіринкових умовах / Г.І. Башнянин, М.П. Герцунь, О.Ю. Носов // Основні напрями розвитку менеджменту в Україні. – Львів : Вид-во ЛТЕІ, 1994. – С. 42-47.
10. **Башнянин Г.І.** Державне регулювання національної економіки в умовах гіперстагфляції / Г.І. Башнянин, В.М. Коцупей, Р.П. Шевчик // Основні напрями розвитку менеджменту в Україні. – Львів : Вид-во ЛТЕІ, 1994. – С. 75-77.
11. **Ринкова економіка: теоретико-практичні проблеми становлення в Україні** / Башнянин Г.І., Загорський В.С., Медведєв В.С., Серєда А.Р. – К. : Вид-во ІСДО, 1995. – 388 с.

12. Башнянин Г.І. Яку систему регуляції національної економіки ми повинні створювати в Україні? / Г.І. Башнянин, І.М. Копич // Регіональна економіка. – 1997. – № 2. – С. 38-45.

13. Башнянин Г.І. Політична економія. – Ч. 1: Загальна економічна теорія. / Г.І. Башнянин, П.Ю. Лазур, В.С. Медведєв. – К. : Вид-во ІЗМН, 1997. – 303 с.

14. Башнянин Г.І. Політична економія. – Ч. 2: Спеціальна економічна теорія. / Г.І. Башнянин, П.Ю. Лазур, В.С. Медведєв. – К. : Вид-во ІЗМН, 1997. – 307 с.

15. Башнянин Г.И. Объективные основы интеграции общественных наук и проблема единства и приемственности в их преподавании / Г.И. Башнянин, С.Д. Дзюбик // Единство и приемственность в преподавании общественных наук. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 1983. – С. 8-10.

16. Башнянин Г.И. Экономическое измерение: структура, принципы, функции / Г.И. Башнянин. – Львов : Изд-во "Свит", 1994. – 248 с.

Башнянин Г.И., Третьяк Г.С., Буряк Н.Б. Регуляционная эффективность экономических систем

Проанализировано понятие регуляционной эффективности и факторы, которые влияют на ее формирование и изменение. Для оценки эффективности регуляционных процессов использована интегральная регуляционная эффективность, что дало возможность обнаружить влияние регуляции на экономическую, социальную и социально-духовную сферы хозяйственных систем.

Ключевые слова: регуляционная эффективность, интегральная регуляционная эффективность, факторы влияния, экономические системы.

Bashnyanyn G.I., Tretyak G.S., Buryak N.B. Regulatory efficiency of economic systems

The notion of regulatory efficiency and factors, that affect its forming and change are analyzed. To evaluate the effectiveness of regulatory processes is used integrated regulatory effectiveness, which helped identify the impact of regulation on economic, social and social-spiritual spheres of economic systems.

Keywords: regulatory efficiency, integrated regulatory efficiency, factors of influence, economic systems.

УДК 338.246

*Проф. О.М. Ковалюк, д-р екон. наук –
Львівський НУ ім. Івана Франка*

ФІНАНСОВІ ВАЖЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

Наведено структуру фінансових важелів і висвітлено особливу роль податку, як одного із найактивніших її елементів у державному регулюванні економіки взагалі і в умовах подолання кризових явищ, зокрема. Запропоновано: вирівняти ставки податку з доходів фізичних осіб і податку з прибутку підприємств і запровадити їх диференціацію; встановити різні ставки податку на додану вартість (ПДВ) залежно від виду продукції і її споживача.

Ключові слова: криза, податок, фінансові важелі, регулювання, ПДВ, податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємств.

Вступ. Кризові явища, які охопили майже всі країни світу, маючи загальний негативний вплив на стан економіки, спонукують до активізації державного втручання для подолання цих явищ. Про необхідність державного втручання у розвиток економіки у науковому світі заговорили майже сто років тому, тобто до, і, особливо, після Великої депресії 1929-1933 рр. Цю загальну думку українських та зарубіжних вчених класично виразив Дж. Кейнс.